

פרופ' יונתן גרוסמן

39 אשם כגזל גבוה – המשך

וממילא פטור מהקורבן. הבועל שפחה חרופה פטור מעונש המיתה, אך מתחייב לפחות בקורבן כיוון שכל אישה ששייכת לאיש מופקעת מאחרים כהקדש: "ומאי לישנא דרבנן [= מה משמעות לשון חכמים 'קידושין'?] דאסר לה אכולי עלמא כהקדש [= שאוסר אותה על כול העולם כמו הקדש]" (בבלי, קידושין דף ב' ע"ב).

ראוי לשים לב לכך שבשונה ממקרי האשם המנויים ברשימת הקורבנות הפותחת את הספר, באשם זה לא נאמר שיש להביא איל 'בערֶכך': "וְהִבִּיא אֶת אֲשָמוֹ לָהּ אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל אֲשָם. וְכִפֵּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאֲשָם לִפְנֵי ה' עַל חֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מִחֲטָאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא". עם זאת, חז"ל למדו שכל אשם שהוא איל צריך לבוא בהערכה כספית, ועל כן גם אשם שפחה חרופה דורש הערכה ממונית (אך לא אשמות שבאים כבש):

"מנין לאשם שפחה חרופה לא יביא אלא בכסף שקלים ת"ל 'אֲשָם אֲשָם' (ה', יט). יכול שאני מרבה אף אשם נזיר ומצורע ת"ל הוא. ומה ראית לרבות אשם שפחה חרופה ולהוציא אשם נזיר ואשם מצורע. אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני שפחה חרופה שהוא איל ומוציא אני אשם נזיר ומצורע שאינו איל"

(ספרא, פרשת ויקרא, פרשה כ"א, ז).

אפשר להצדיק גם את הקריאה העולה מהפסוק, ולפיה במקרה זה אין צורך בהערכה ממונית. כפי שכבר ביארנו, הדגש על הערך הממוני של האיל קשור בטבורו בחטא הקשור בגזל גבוה. אשם השפחה החרופה יכול אומנם להיכלל באווירה כללית שמלווה גזל של עולם הקדושה, אך בסופו של דבר קדושת הנישואין היא דבר שקשה להצביע עליו כאל 'דבר מה' שנגזל, וייתכן שבשל כך אין צורך כאן בהערכה ממונית. מאחר שבמקרה זה ההבאה הממונית נלווית לעיקר הכפרה, מושמטת במקרה של שפחה חרופה פעולת הנתנה לכהן, פעולה שחזרה ונזכרה בשלושת מקרי האשם שבפרשת ויקרא:

אשם מעילות: "וַיִּתֵּן אֹתוֹ לַכֹּהֵן" (ה', טז);

אשם תלוי: "וְהִבִּיא אֵיל תְּמִים מִן הַצֹּאן בְּעֶרְכָּךְ לְאֲשָם אֶל הַכֹּהֵן" (ה', יח);

אשם גזילות: "וְנָתַתְּ אֲשָמוֹ יְבִיא לָהּ אֵיל תְּמִים מִן הַצֹּאן בְּעֶרְכָּךְ לְאֲשָם אֶל הַכֹּהֵן" (ה', כה).

במקום שבו יש הערכה ממונית, יש גם דגש על אקט נתינת האיל לכהן. במקרה של שפחה חרופה אין

לאחר שבחנו בשיעור הקודם את מקרי האשם הנזכרים בפרשת ויקרא, נפנה כעת למקרים הנוספים המחייבים אשם ומוזכרים בפרשיות אחרות בתורה. האם גם בהם מתרחשת מעילה בקודש או גזל גבוה?

שפחה חרופה

אשם שפחה חרופה מצוי על קו התפר הקשה להגדרה בין האספקט הממוני לאספקט איסורי מובהק של עריות. יש לזכור שאם אדם גוזל חפץ הוא אינו מתחייב בקורבן אלא בהשבה ממונית, ואם אדם שוכב עם אשת איש הוא אינו מתחייב בקורבן אלא הוא והיא חייבים מיתה. המקרה שלפנינו – אישה שכבר מיועדת (התקדשה) לאיש אך היא עדיין שפחה ועל כן איננה ישות משפטית בת חורין – מצוי על הגבול.¹ הדיוק של חז"ל, שהשפחה עצמה איננה חייבת בקורבן אלא מתחייבת במלקות, ורק בועלה הוא המתחייב בקורבן (כריתות דף יא ע"א), מבליטה דבר זה: לפנינו מקרה של גזל, והשפחה המיועדת לאיש מסוים מקבילה לחפץ הנגזל ולא לגוזל.

אך אין מדובר בגזל ממוני גרידא: גזל זה פוגע בעולם הקדושה המקראי – בקידושי אישה לאיש, וסביר שבשל ממד זה מובא המקרה ברשימה הדורשת מישראל "קדושים תהיו". "בעם ישראל" – כניסוחו של מילגרום – "ניאוף נחשב להפרה של ברית סיני".² ניתן לנסח זאת גם כך: בכל קידושין מצוי גם ה' המעיד על ברית האוהבים, אלא שבדרך כלל הנואף חייב מיתה

1 בפרשנות המודרנית מקובל לראות את השפחה שמדובר עליה בפסוקים אלו כאמה שנמכרה לשם נישואין מלכתחילה – בהתאמה לנאמר בפרשת משפטים, ובעלה גוזל אותה מאדונה. חז"ל לעומתם פירשו את הדין כחל על שפחה כנענית. רד"צ הופמן (בפירושו לויקרא, חלק ב, עמ' לט) הביא ראיות לקריאת חז"ל, וטען שגם ר' עקיבא סבור שמדובר בשפחה כנענית, ואילו מילגרום סבור שדעת ר' עקיבא היא שמדובר באמה עבריה (מילגרום, ויקרא, חלק ב, עמ' 1666). מבין הטוענים שמדובר באמה עבריה היו שהציעו שהיא מכונה כאן 'שפחה' (בשונה מהמונח הרגיל – 'אמה'), בשביל משחק המילים עם המשך הפסוק "או תִּפְּשֶׁה לָא נֶתַן לָהּ... כִּי לֹא תִּפְּשֶׁה" (ברוך שורן, שלושה פרקים מספר הקדושה, עובדת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"ז, עמ' 153).

2 מילגרום, ויקרא, חלק ב, עמ' 1674-1677. ראו אצלו שם גם את ההסתיוגות של שורן מקריאה זו.

הקשר בין תהליך זה לאשם מעילות ברור מאלינו: גם כאן הנזיר חילל דבר מה שהוקדש לגבוה – את הימים שאותם נדר לה' (ובניסוח אחר – את שערך שהקדש לגבוה). אין זה מקרה רגיל של מעילה בקודש, שהרי אין חפץ מחוץ לאדם שהוקדש לגבוה; מדובר באדם עצמו שקדושתו מתבטאת בזמן מסוים שבו הוא קיבל על עצמו התחייבויות מסוימות. אולם הרעיון זהה: דבר מה היה שייך לגבוה והאדם מעל בו, השתמש בו או טימא אותו.

בזהירות ניתן להציע, שבשל כך יש להביא במקרה זה כבש ולא איל.

מצורע שנטהר

רעיון זה מוביל אותנו גם לכבש האשם, שמביא מצורע שנטהר. מאחר שמדובר בכבש, כבר ניתן לצפות למודל דומה לזה שפגשנו באשם הנזיר. ואכן, גם אצל המצורע מדובר בתהליך טהרה ולצד האשם גם במקרה זה יש את צמד הקורבנות הקבוע של הנטהרים – עולה וחסאת, בדומה לנזיר.

”וביום השמיני יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת בת שנתה תמימה ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ולג אחד שמן. והעמיד הפהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני ה' פתח אהל מועד. ולקח הפהן את הכבש האחד והקריב אותו לאשם ואת לג השמן והניף אתם תנופה לפני ה'.⁵ ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העלה במקום הקדש כי פחטאת האשם הוא לפהן קדש קדשים הוא.

”ולקח הפהן מדם האשם ונתן הפהן על תנוף אֶזַן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית. ולקח הפהן מלג השמן ויצק על כף הפהן השמאלית. וטבל הפהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית והזה מן השמן באצבעו שבע פעמים לפני ה'. ומיתר השמן אשר על כפו יתן הפהן על תנוף אֶזַן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית על דם האשם. והנותר בשמן אשר על כף הפהן יתן על ראש המטהר. והנזיר לה' את זמנו נזיר, ובהקשר זה

”ועשה הפהן את החטאת וכפר על המטהר מטמאתו ואחר ישחט את העלה. והעלה הפהן

הערכה ממונית, וגם אין הבלטה של עצם פעולת העברת הבהמה מיד ליד.³

***

שני המקרים הנוספים לאשם דורשים פענוח כפול: האם גם הם קשורים בגזל גבוה מצד אחד, ומדוע במקרי אשם אלו יש להביא כבש ולא איל – כבשאר מקרי האשם. בדרך כלל ההיררכיה בעולם הקורבנות היא שקורבן העוף נחשב לקל ביותר (אולי בשל מחירו ואולי בשל מיעוט הבשר והדם שיש בו), אחריו בא הכבש הצעיר, אחריהם האיל הבוגר, ולבסוף הפר (”בן בקר”) שנחשב לבהמת הקורבן הגדולה ביותר. ממילא, ניתן לצפות שאשמות הכבש יהיו קשורים גם הם לגזל גבוה, אך בחומרה פחותה, או במשמעות רכה יותר.

נזיר שנטמא

כך נאמר בדין נזיר שנטמא:

”וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי וגלחנו. וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני יונה אל הפהן אל פתח אהל מועד. ועשה הפהן אֶחָד לחטאת ואֶחָד לעלה וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וקדש את ראשו ביום ההוא. והזיר לה' את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם והימים הראשנים פלו כי טמא נזרו” (במדבר ו', ט-יב).

לשם הבנת תפקיד קורבן האשם אצל נזיר שנטמא יש לשים לב היטב למיקומו בתהליך כפרתו וטהרתו של הנזיר.⁴ תחילה נאמר שעל הנזיר להביא ”שתי תרים או שני בני יונה”, שהם הצמד הקבוע בטהרת טמאים חמורים – ”ועשה הפהן אֶחָד לחטאת ואֶחָד לעלה”. בשלב זה לא מוזכר כלל האשם, ובסופו של תהליך זה כבר זוכה הנזיר לטהרה ולקדושה מחודשת: ”וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וקדש את ראשו ביום ההוא”.

לאחר מכן נזכר שעל הנזיר לנדוד בשנית את ימי נזרו יולדת, זב וזבה. האשם שעל הנזיר להביא קשור בסוגיית הימים: הימים שנדר הנזיר לה' נטמאו ועל כן עליו לנדוד אותם בשנית, ולצד זאת להביא כבש לאשם.

5 יש מקום לעיין בעניין התנופה כאן, כי בפשטות מדובר בפעולה שמעבירה דברים מעולם החול לרשות גבוה, ומצינו תנופה ביצורים חיים רק בכבש המצורע ובתנופת הלויים, אבל לא נאריך בכך כעת.

3 השוו לדברי מילגרום לפירושו לויקרא, חלק ב, עמ' 1671.

4 ראו גם אצל הרב ברוך קהת שהוזכר בשיעור הקודם – ”קורבן האשם”, דף קשר 328 (תשנ"ב), עמ' 2-3.

”וְעֵשָׂה הִלְחֵן אֶת הַחֲטָאֵת – וְכָפַר עַל הַמִּטְהָר מִטְמְאָתוֹ.”

”וְהָעֵלָה הִלְחֵן אֶת הָעֵלָה וְאֶת הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחַ – וְכָפַר עָלָיו הִלְחֵן וְטָהַר.”

המצורע זוכה לכפרה מטומאה דרך החטאת; את הטהרה המחודשת משיג המצורע דרך העולה, ובהקשרים אלו האשם לא נזכר. תפקיד האשם לאפשר למצורע שהיה בנייתוק ממחנה ישראל לשוב ולעמוד מחדש מול ה'; האשם הוא חלק מתהליך המעבר שעובר המצורע מתקופה אחת שבה היה מחוץ למחנה, לתקופה חדשה שנכונה לו כחלק ממחנה ישראל. עד עכשיו המצורע היה דחוי מלעמוד במשכן נוכח ה', והוא לא השתתף בקורבנות התמיד ובשאר הדברים שמתרחשים במשכן בשם הציבור כולו. בכבש האשם הוא מכפר על זמן זה שבו הוא היה מנותק מהקודש, ודרכו הוא מבקש להתקדש מחדש ולהיות חלק מהעם שבתוכו שורה שכינה.

לפיכך, גם המצורע מביא כבש לאשם; גם דיניו מנהלים שיח עם גזל

אֶת הָעֵלָה וְאֶת הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחַ וְכָפַר עָלָיו הִלְחֵן וְטָהַר” (ויקרא י"ד, י-כ).

לא נוכל כעת לדון בפרטי תהליך חזרת המצורע אל המחנה ואל המשכן, כי הדברים ארוכים ודורשים ניתוח מפורט. לענייננו רק אעיר את ההערה הבולטת ביותר הנוגעת לאשם. שלא כמו במקרה הנזיר, אצל המצורע הקרבת האשם פותחת את התהליך כולו, ורק לאחריה ניגש הכהן להקריב את החטאת ואת העולה. מעבר להקרבתו, האשם מתפקד באופן חדש לגמרי – דמו ניתן גם על ”תְּנוּף אֵזֶן הַמִּטְהָר הַיְמָנִית וְעַל בֶּהֱן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל בֶּהֱן רִגְלוֹ הַיְמָנִית”. דבר זה כמובן מוזר למדי, שהרי דם הקורבנות אמור להגיע אל המזבח. הפתעה זו משתלבת בהפתעה נוספת – שבה גם נעוץ הפתרון לתהליך המפתיע שעובר כאן המצורע – שימת השמן על גופו של המצורע שנטהר, באותם המקומות עצמם: ”וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל כַּף יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל תְּנוּף אֵזֶן הַמִּטְהָר הַיְמָנִית וְעַל בֶּהֱן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל בֶּהֱן רִגְלוֹ הַיְמָנִית עַל דָּם הָאֲשֵׁם”. ברור שיש קשר בין דם האשם ובין השמן שהרי הכתוב מדגיש שיש לשים את השמן ”על דם האשם”. מה תפקיד טקס חריג זה?

רבים העירו שהזיקה בין התהליך שעל המצורע לעבור ובין

הַיְמָנִית וְעַל בֶּהֱן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל בֶּהֱן רִגְלוֹ הַיְמָנִית וְיִזְרַק מִשָּׂה אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב” (ויקרא ח', כג-כד). גם מבלי להיכנס לפרטי הדינים שם ניכר שמדובר באותו תהליך עצמו. יש לזכור שגם אצל הכוהנים יש שלב של משיחה בשמן (בין אם רק על הכהן הגדול ובין אם על כל הכוהנים)⁶, ודי בכך בכדי להשתכנע שמדובר בשני טקסים מקבילים שרב המשותף ביניהם.

הדמיון לטקס ימי המילואים חושף גם את המגמה של טקס המצורע. המטרה המשותפת לשני תהליכים אלו היא הכנסת אדם ממעגל חיצוני למעגל פנימי יותר; שינוי סטאטוס של קדושה של אדם. הכוהנים מתקדשים ויוצאים מכלל ישראל והופכים להיות משרתי המשכן; המצורע שהיה מחוץ למחנה מבקש לשוב אל מחנה ישראל ולהיות חלק מהמחנה שבתוכו שורה שכינה. עד עכשיו הוא נידון כמת, כמי שפרש מן הציבור, והוא לא היה חלק ממחנה ישראל. כעת המשכן מקדש אותו, מקבל את פניו והופך אותו להיות חלק מהציבור הישראלי. דבר זה חשוב להבנת תפקיד האשם. גם אצל המצורע – כמו אצל הנזיר – האשם אינו קשור בתהליך הכפרה והטהרה, ואלו מושגות על ידי החטאת והעולה. דבר זה עולה מבעד לחתימות עבודת הקורבנות השונות בפרשייה:

”ייתכן שכך ראה זאת ר' עובדיה ספורנו. הוא תהה לגבי הניסוח המשווה בין חטאת לאשם בפרשת צו: ”כַּחֲטָאֵת כַּאֲשֶׁם תֹּרְהָ אֶחָת לָהֶם הִלְחֵן אֲשֶׁר יְכַפֵּר בּוֹ לוֹ יְהִיָּה” (ז', ז). על כך הוא התנסח: ”ושהאשם – אף על פי שאינו על חטא חייבי כריתות כמו החטאת, הנה להיות חטאו מעילה בקודש 'תורה אחת להם'” (פירושו על אתר). אף שבפסוק מדובר על כל האשמות ולא רק על אשם מעילות, מגדיר ספורנו את כל חטאי האשם כ”מעילה בקודש”.

לבי אומר לי שבמובן מסוים גם הרמב”ם ראה את קורבן האשם כקורבן השבה וכפיצוי, בשל ניסוחו בפתיחת הלכות מעילה: ”הלכות מעילה יש בכללן שלש מצות: אחת מצות עשה, ושתים מצות לא תעשה, וזה הוא פרטן: (א) לשלם המועל אשר חטא בתוספת חומש וקרבן, וזהו דין המועל” (היד החזקה, הקדמה להלכות מעילה). הרמב”ם מתייחס אל הקורבן כחלק מהתשלומים שצריך המועל לשלם: הוא מחזיר את הקרן ”בתוספת חומש וקרבן” (השוו גם לניסוחו בהלכות גזלה ואבדה, פ”ז, הל' א' [ביחס לאשם גזלות]). נראה

6 רמב”ן התלבט בכך והביא ראיות לצדדים השונים. ראו בפירושו לויקרא ח', יב.

הדבר שלדעתו הקורבן קשור בטבורו עם ההשבה הממונית שהמועל או העושק עושה.

ייתכן שיש במכנה המשותף של מקרי האשם גם בכדי לבאר מדוע דיני ההקרבה של האשם נדחו מפרשת ויקרא לפרשת צו. דב מתארת את דיני הקורבן לאחר שהיה במזבח. החריג היחיד ממודל זה הוא קורבן האשם. דיני הקרבתו אינם נזכרים בפרשת ויקרא אלא בפרשת צו.⁷ שתיקת הכתוב מתיאור ההקרבה מפנה מקום לעצם הבאת האיל למשכן.

כבר הזכרתי בדיון בדרישה להעריך ממונית את האיל את דבריו המוצדקים של ונהאם: "הערך של בעל החיים מוצג כדבר חשוב עוד יותר מאשר תהליך ההקרבה על המזבח".⁸ השבת המעילה או הגזלה לצד קורבן איל הופכת להיות מוקד תהליך ההקרבה. בסופו של דבר האיל כמובן יוקטר על גבי המזבח, אך עיקר עניינו בעצם הבאתו. על דרך הגוזמה ניתן להתנסח שהכפרה בקורבן זה מושגת בהשבת איל אשם אל הקודש, ולא בהקרבתו על המזבח.

בכך אנו מסיימים את דיונינו במקרים המחייבים קורבן האשם. את שיעורנו הבא נקדיש לבירור היחס בין שני קורבנות החובה.

* ***** *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן *
* עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח *
* ***** *
* בית המדרש הוירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://etzion.org.il> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il

7 רד"צ הופמן (ויקרא, חלק א, עמ' כב) טוען שהדבר נובע מכך שקורבן אשם אינו מוזכר בימי המילואים באופן אורגני, כי הוא הקורבן היחיד שלא הוקרב שם. על כן הוא מושלם באופן מפורט בפרשת צו, שהיא זו שנאמרה למשה בהר סיני עם הציווי על ימי המילואים.

8 ונהאם, פירושו לויקרא, עמ' 105.